

Άγιον Όρος: Μια χιλιόχρονη ιστορία

[Ορθοδοξία και Ορθοπραξία](#) / [Ορθόδοξη πίστη](#)

Το όρος Αθως, το γνωστό σε όλους μας Άγιο Όρος, αποτελεί από τα τέλη του 10ου αιώνα το σπουδαιότερο κέντρο του ορθόδοξου μοναχισμού, και συγκαταλέγεται στα κορυφαία μνημεία της παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς. Καταλαμβάνει τη βορειότερη προβολή της χερσονήσου της Χαλκιδικής, με μήκος 45 χλμ. και πλάτος 5-10 χλμ., και παίρνει το όνομά του από την ομώνυμη κορυφή (2.033 μ.) του όρους που δεσπόζει στη βραχώδη αυτή λουρίδα γης.

Η Αθωνική χερσόνησος είναι δασωμένη, έχει βοσκοτόπια και μικρές εκτάσεις που αιώνες τώρα καλλιεργούν οι μοναχοί, ασκώντας το «εργόχειρό» τους. Πάντως η λαϊκή πίστη το ονομάζει «Περιβόλι της Παναγιάς», αφού μόνο Εκείνη διατηρεί το προνόμιο να το έχει δικό της κλήρο και επικράτεια. Παρόλο που η παράδοση θέλει τους πρώτους ερημίτες να εγκαθίστανται στον ακατοίκητο Αθωνα περί τα τέλη του 8ου αιώνα, οι πρώτοι που αναφέρονται είναι ο Πέτρος ο Αθωνίτης, ένα πρόσωπο περιβεβλημένο με την αχλή του μύθου, και ο άγιος Ευθύμιος ο Νέος που έφθασε εκεί το 859. Η αρχική εμφάνιση του κοινοβιακού μοναχισμού στον Αθωνα μαρτυρείται το 963, όταν ο Αθανάσιος ο Αθωνίτης με την υποστήριξη του φίλου του αυτοκράτορα Νικηφόρου Φωκά ίδρυσε το αρχαιότερο μοναστήρι, τη Μεγίστη Λαύρα. Το 972 ο Ιωάννης Τσιμισκής υπόγραψε πάνω σε περγαμηνή τον περίφημο Τράγο, που αποτελεί το πρώτο «τυπικό» του αγιορείτικου μοναχισμού, με τους κανόνες οργάνωσης και λειτουργίας των κοινοβίων.

Ανάμεσα στους πιο αρχαίους και απαραβίαστους κανόνες συγκαταλέγεται και το άβατο. Ο αυτοκράτορας Κωνσταντίνος ο Μονομάχος το 1060 θέσπισε την απαγόρευση εισόδου ευνούχων, αγένειων παιδιών και κάθε γυναίκας στο Όρος.

Από τα πρώτα χρόνια της ιστορίας του προσέλκυσε το ενδιαφέρον, την εύνοια, την προστασία και την φορολογική ασυλία των βυζαντινών αυτοκρατόρων και των άλλων ορθόδοξων ηγεμόνων. Παράλληλα, το Οικουμενικό Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως διεκδίκησε και διατηρεί μέχρι σήμερα τη πνευματική δικαιοδοσία του στις μονές του.

Η ΚΟΙΝΟΒΙΑΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Το Άγιο Όρος από τον 10ο αιώνα προσέλκυσε μοναχούς από διάφορες ορθόδοξες χώρες. Το γεωργιανό μοναστήρι των Ιβήρων ιδρύθηκε το 979-80 και στη συνέχεια συστάθηκε η ιταλική μονή των Αμαλφινών που σήμερα δεν υπάρχει. Αρκετοί ορθόδοξοι Αρμένιοι συγκαταλέγονταν στην αδελφότητα της μονής Εσφιγμένου. Από τον 12ο αιώνα έφθασαν Σλάβοι μοναχοί. Η μονή Παντελεήμονος πέρασε στα χέρια μοναχών από το κράτος των Ρως -τις περιοχές, δηλαδή, γύρω από το Κίεβο. Το Χελανδάρι ανακαινίστηκε ως σερβικό μοναστήρι, ενώ τον 13ο αιώνα στη μονή Ζωγράφου εγκαταβίωσαν Βούλγαροι καλόγεροι. Το Όρος διατηρεί διαχρονικά έναν διορθόδοξο χαρακτήρα.

Η κοινοβιακή οργάνωση των μοναστικών αδελφοτήτων γρήγορα κέρδισε έδαφος έναντι των μεμονωμένων ερημιτών ασκητών. Η διοίκηση και η πνευματική καθοδήγηση ασκούνταν από τον ηγούμενο, ενώ τα διακονήματα αποτελούσαν υποχρέωση του κάθε μοναχού και η εστίαση ήταν κοινή. Οι μονές της Λαύρας, του Βατοπεδίου και των Ιβήρων κατέλαβαν τις πρώτες θέσεις στην ιεραρχική κατάταξη των μονών και είχαν τη προτεραιότητα στη κεντρική διοίκηση του Ορους, στο Πρωτάτο των Καρυών. Κατά τον 11ο -12ο αιώνα συστάθηκαν νέες μονές όπως η Κωνσταμονίτου, η Δοχειαρίου, η Κουτλουμουσίου, ενώ άλλες μονές επέκτειναν τις ιδιοκτησίες τους.

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Στο πέρασμα των αιώνων αρχιτεκτονικά τα μοναστήρια διαμορφώνονταν σε μεγάλα πολυώροφα περικλειστά οικοδομικά συγκροτήματα, με πτέρυγες που περιλαμβάνουν εκτός από τα κελιά των καλόγερων και εγκαταστάσεις που εξασφαλίζουν την αυτοδύναμη λειτουργία τους. Η Τράπεζα όπου γίνεται η τελετουργική εστίαση των μοναχών και των προσκυνητών, το Δοχείο όπου αποθηκεύονται τα τρόφιμα και το λάδι, μαζί με το Βαγεναρειό για το κρασί, είναι μερικά από τα πολυάριθμα κτίσματα των μονών. Στη κεντρική αυλή υπάρχει ο ιερός ναός, το Καθολικό, που είναι το επίκεντρο της μοναχικής ζωής. Ακόμα στον περίβολο συναντάμε τη φιάλη, την κρήνη για την τέλεση του αγιασμού των υδάτων. Το μοναστήρι έχει τον αρσανά του, που είναι ένα κτιριακό συγκρότημα στην παραλία το οποίο διαθέτει караβοστάσι και αποθηκευτικούς χώρους.

Η διαρκής απειλή από τους ποικιλώνυμους εισβολείς στο διάβα της ιστορίας, ανάγκασε τα μοναστήρια να διαμορφώσουν μια εντυπωσιακή φρουριακή αρχιτεκτονική, με τους πανύψηλους αμυντικούς μοναστηριακούς πύργους να δεσπόζουν στο χώρο. Η κατάληψη της Κωνσταντινούπολης το 1204 από του Φράγκους της Δ' Σταυροφορίας και η υποταγή του Ορους στο Λατινικό Βασίλειο της Θεσσαλονίκης, δημιούργησε πολλά προβλήματα. Επίσης, οι ληστρικές επιθέσεις στις μονές στις αρχές του 14ου αιώνα της διαβόητης Καταλανικής Εταιρείας, επιβάρυναν διαχρονικά τη σχέση των αγιορειτών με τους Λατίνους. Στην ιστορία των μοναστηριών την ίδια εποχή καταγράφονται τα πειρατικά ρεσάλτα των Τούρκων εμίρηδων της Μικράς Ασίας. Ακολούθησε μια περίοδος ακμής με την ίδρυση των μονών Γρηγορίου, Διονυσίου, Παντοκράτορος και Σιμονόπετρας. Την περίοδο εκείνη ο Αθως έγινε το κέντρο της κίνησης του ησυχασμού, με εκπρόσωπο τον Γρηγόριο Παλαμά που εξέφραζε την μυστικιστική διάσταση της ορθόδοξης παράδοσης.

Η ΠΕΡΙΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ

Στην περιουσία των Αθωνικών μονών περιλαμβάνονταν κτήματα, αμπέλια, βοσκοτόπια, μύλοι, ιχθυοτροφεία, ολόκληρα χωριά, αστικές ενοικιαζόμενες ιδιοκτησίες και εργαστήρια. Βρίσκονταν στη Μακεδονία συμπεριλαμβανομένης της Θεσσαλονίκης και ιδιαίτερα στη χερσόνησο της Χαλκιδικής και στη κοιλάδα του Στρυμώνα. Επεκτείνονταν όμως στη Θράκη, τη Λήμνο, τη Σερβία και τη Βλαχία. Αρκετές μονές είχαν στην ιδιοκτησία τους πλοία για την μεταφορά των προϊόντων και την εισαγωγή των αναγκαίων προμηθειών.

Αυτοκρατορικά χρυσόβουλα εγγυούνταν τα ιδιοκτησιακά τους δικαιώματα και τις φορολογικές ατέλειες, ενώ στους ευεργέτες τους περιλαμβάνονται εκτός από τους ταπεινούς χωρικούς, οι βυζαντινοί αυτοκράτορες, οι Μεγάλοι Κομνηνοί της

Τραπεζούντας, οι ηγεμόνες της Σερβίας και της Βουλγαρίας και οι βοεβόδες της Βλαχίας.

Τον 14ο αιώνα αναπτύχτηκε ο ιδιόρρυθμος μοναχισμός με τη διοίκηση των μονών να ασκείται από τη Σύναξη των Προϊσταμένων. Η λατρεία ήταν κοινή, αλλά τα διακονήματα ήταν αμειβόμενα. Ο κάθε μοναχός αναλάβανε την προσωπική ευθύνη της κάλυψης των βιοτικών του αναγκών. Σήμερα όλα τα μοναστήρια ακολουθούν τον κοινοβιακό τρόπο ζωής.

ΣΚΗΤΕΣ, ΚΕΛΛΙΑ, ΚΑΘΙΣΜΑΤΑ

Με την παγίωση της οθωμανικής κυριαρχίας στο Ορος το 1430, αναγνωρίστηκε η αυτονομία του και οι μονές έγιναν φόρου υποτελείς. Στη διάρκεια της τουρκοκρατίας διαδόθηκαν μερικές ιδιότυπες μορφές μοναστικής άσκησης που διατηρούνται μέχρι σήμερα, όπως είναι οι Σκήτες, τα Κελλιά, τα Καθίσματα και τα Ησυχαστήρια. Ανήκουν στην εξουσία κάποιας Μονής ως «εξαρτήματά» της.

■ Οι Σκήτες είναι οικισμοί που αποτελούνται από «Καλύβες» κτισμένες γύρω από μια εκκλησία που ονομάζεται «Κυριακό». Κάθε «Καλύβα» κατοικείται από τρεις καλόγερους που εκλέγουν τον προϊστάμενο της Σκήτης τον «δικαίο». Οι αρχαιότερες Σκήτες στο Ορος είναι αυτές της Αγίας Άννας και των Καυσοκαλυβίων.

■ Τα «Κελλιά» αποτελούνται από έναν μικρό ναό κι ένα οίκημα με το περιβολάκι του. Παραχωρούνται ισόβια σε κάποιον γέροντα μοναχό ο οποίος ασκείται εκεί με τη «συνοδεία» του που αποτελείται από τους δυο «υποτακτικούς» του.

■ Τα «Καθίσματα», αλλά κυρίως τα «Ησυχαστήρια» είναι μεμονωμένες καλύβες στις απόκρημνες ακτές του νοτιοδυτικού Αθωνα, όπου ο ερημίτης ασκείται αυστηρά με συνεχή προσευχή, αγρυπνία και στέρηση.

Η τουρκοκρατία ανέδειξε στο Ορος σημαντικές προσωπικότητες, όπως αυτή του κρητικού Αγάπιου Λάνδου και των Κολλυβάδων τον 18ο αιώνα. Παράλληλα, το 1848 η μονή Βατοπαιδίου σύστησε έναν πυρήνα του νεοελληνικού Διαφωτισμού, την «Αθωνιάδα», με περίφημους μαθητές τον Ιώσηπο Μοισιόδακα και τον Κοσμά τον Αιτωλό. Ο Εμμανουήλ Παπάς, το Μάιο του 1821 αποβιβάστηκε στη Δάφνη και κήρυξε την Επανάσταση. Μια νέα περίοδος άρχισε με την απελευθέρωση της Μακεδονίας, όταν οι διεθνείς συνθήκες αναγνώρισαν το αυτοδιοίκητο της Μοναχικής Πολιτείας του Αγίου Ορους μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους. Σήμερα οι Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης διασφαλίζουν το απαραβίαστο του αρχαίου καθεστώτος που επικρατεί ανέκαθεν στην αθωνική χερσόνησο.

Η ΑΝΑΚΑΜΨΗ

Στην εποχή μας ο αγιορείτικος μοναχισμός εμφανίζει μια αισιόδοξη ανάκαμψη, ξεπερνώντας μια περίοδο φθίνουσας πορείας, όταν η λειψανδρία ρήμαζε τα τεράστια μοναστηριακά συγκροτήματα. Την τελευταία τριακονταετία υπερδιπλασιάστηκε ο αριθμός των καινούριων μοναχών και ανακαινίστηκαν οι μονές. Ο μοναχισμός απέκτησε ιδιαίτερα ποιοτικά χαρακτηριστικά με ενδυνάμωση του κοινοβιακού τρόπου ζωής. Γέροντες αγιορείτες πατέρες, με επιβλητικό πνευματικό και ηθικό ανάστημα, οδήγησαν στη μοναχική κουρά πολλούς νέους με υψηλό επίπεδο μόρφωσης.

Σήμερα οι 20 «Κυρίαρχες», «Βασιλικές», «Πατριαρχικές» και «Σταυροπηγιακές» ιερές μονές που συναποτελούν την Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Ορους, μπροστά στις προκλήσεις του 21ου αιώνα συνεχίζουν με τον ασκητικό τρόπο ζωής τους να στηρίζουν και να ενισχύουν πνευματικά την Εκκλησία και την ελληνική κοινωνία. Παράλληλα, αγωνίζονται με σθένος να διαφυλάξουν αλώβητο το μοναδικό θεανθρώπινο αγιορείτικο τοπίο.

Κείμενο: Δρ. Αντώνιος Γ. Δικαίος/ Θεολόγος - Περιβαλλοντολόγος

Πηγή: vizantinaistorika.blogspot.gr